

swego dzieła powołuje się na odpowiednie fragmenty Pisma Świętego i najznamienitszych przedstawicieli Tradycji, wykazując, że prezentowane przez nich poglądy mieszczą się w nurcie najbardziej ortodoksyjnych zapatrywań. Galileusz powołuje się ponadto na orzeczenia Soboru Trydenckiego i opinie współczesnych mu katolickich astronomów tak świeckich, jak i duchownych, wykazując przy tej okazji, że nauka toruńskiego astronoma kontynuuje najlepsze tradycje katolicyzmu. W tej perspektywie autor pozwala nam zobaczyć tak Kopernika, jak i Galileusza jako obrońców prawowierności, nawiązujących do najlepszych tradycji chrześcijańskiego dialogu wiary z racjonalną nauką.

Już nawet pobieżny przegląd treści recenzowanej książki ukazuje ogrom materiału, jaki został wykorzystany do jej napisania. Stąd też jej lektura pozwala czytelnikowi dość wnikliwie spojrzeć na starożytny i średniowieczny świat myśli chrześcijańskiej przez pryzmat spotkania wiary i nauk przyrodniczych. Na jej kartach wrocławski biskup staje się entuzjastycznym świadkiem otwartości wyznawców Chrystusa wobec zdobyczy nauki zgłębiającej tajemnice otaczającego nas świata. Opowiedziana w publikacji historia uczy, że wszystko, co jest prawdą, może zostać wykorzystane do poznawania Boga, może stać się elementem duchowości. Stąd też bp Siemieniowski nie waha się zaproponować poszukiwań w kierunku mistyki nauk ścisłych. Jej istota – jak sam wyznaje – polegałaby na „takim sposobie wnikania w prawa przyrody, aby przeżywać to jako świadomy udział ludzkiego umysłu w działaniu rozumu Bożego”. Jest to propozycja na czasy obecne, w których poszukuje się duchowości bliskiej mentalności współczesnego człowieka. Pomimo charakteru demaskatorskiego, jaki ujawnia się w wielu fragmentach książki, nie jest ona nastawiona na konfrontację, lecz raczej stanowi rodzaj zaproszenia do rzetelnych badań interdyscyplinarnych, sama będąc krokiem we właściwym kierunku. Należy zatem mieć nadzieję, że niedługo zostaniemy obdarowani kolejnym tomem z cyklu *Ścieżką nauki do Boga*, tym razem z podtytułem *Nauki przyrodnicze i duchowość w czasach nowożytnych i współczesności*.

Ks. Mirosław Kiwka

ŁUKASZ GAWEL, *La risurrezione di Gesù Cristo nella sua importanza per l'antropologia cristiana*, Edizioni Cantagalli, Siena 2009, ss. 287.

Książka została napisana jako rozprawa doktorska na Wydziale Teologii w Lugano, pod kierownictwem profesora Manfreda Hauke. Wysoko ocenił ją arcybiskup Utrechtu Willem Jacobus Eijk, prymas Holandii (*Prefazione*, fragment na okładce). W czterech rozdziałach autor rozwinął zagadnienie zmartwychwstania Jezusa Chrystusa oraz jego ważność dla antropologii chrześcijańskiej. Od strony metodologicznej podjął się trudnego zadania dialogu teologii fundamentalnej z teologią dogmatyczną. W warstwie fundamentalnej podał odpowiednie argumenty świadczące o prawdziwości wydarzenia zmartwychwstania Jezusa (rozdz. I). W warstwie dogmatycznej podjął głęboką refleksję dotyczącą wszelkich zagadnień powiązanych z tym wydarzeniem. Udział trzech Osób Bożych w tym dziele oraz jego znaczenie zbawcze zostały ujęte w sposób spójny, dla ukazania paschalnego, a tym samym trynitarnego charakteru dziejów zbawienia (rozdz. II). Oddziaływanie zbawcze zmartwychwstania Chrystusa na całość życia Kościoła oraz na życie poszczególnych ludzi realizowane jest przede wszystkim w misterium Eucharystii (rozdz. III). Ostateczne spełnienie dziejów zbawienia następuje w wymiarze eschatologicznym (zmartwychwstanie powszechne, wniebowzięcie Mary-

i). Sens tego wydarzenia staje się zrozumiały o tyle, o ile zrozumiały jest człowiek. Z drugiej strony natura ludzka staje się zrozumiała w pełni dopiero w świetle jej ostatecznego spełnienia (rozdz. V).

Teologia fundamentalna podaje dwa zasadnicze argumenty świadczące o zmartwychwstaniu Chrystusa: pusty grób i chrystofanie. Przedstawienie najnowszych poglądów zostało w rozprawie wzbogacone o własne spojrzenie krytyczne, oparte na najważniejszych źródłach, wśród których na czoło wysuwa się źródło historyczne. Na uwagę zasługują zestawienia podane na s. 33 i 52. Teksty biblijne mówią o spotkaniach z Jezusem żyjącym oraz o ponadprzyrodzonych właściwościach Jego ciała. Autor rozprawy dostrzegła trynitarny wymiar wydarzenia zmartwychwstania Chrystusa i w konsekwencji trynitarny wymiar sytuacji popaschalnej. Bóg Ojciec działa jako stwórczyni podnoszący Jezusa na wyższy sposób bytowania, przyjmujący Go do swojego sposobu istnienia, wywyższając Go, napełniając Bożą chwałą. Duch Święty wieńczy swoją działalność, rozpoczętą w wydarzeniu wcielenia. Skutkiem tego działania jest pełna personalizacja ciała, ukazująca się w jego właściwościach wewnętrznych i zewnętrznych, które umożliwiają ciału ludzkiemu Chrystusa uczestniczyć w życiu Trójcy immanentnej, aż do przenikania Osoby Ojca. Pominięty został wschodni schemat pochodzenia Ducha Świętego, w którym trzecia Osoba Trójcy przenika wewnątrz Boga Ojca, wychodzi z wnętrza Osoby Ojca i w wydarzeniu zmartwychwstania Chrystusa sprawia, że ciało ludzkie ma właściwości Duchowe (od wielkiej litery), umożliwiające mu wchodzenie w głąb Misterium Ojca. W centrum refleksji nad zmartwychwstaniem Chrystusa znajduje się Jego własny udział w tym dziele. Jezus zmartwychwstaje własnymi siłami. Rozprawa analizuje „miejsca” ożywiającej mocy, poczynając od Boskiej Osoby Chrystusa, poprzez duszę ludzką zjednoczoną z naturą boską poprzez unię hipostatyczną, do możliwości znajdujących się w samym ciele, które znajdowało się w grobie i było martwe. Powołując się na św. Tomasza z Akwinu, ks. dr Łukasz Gaweł dostrzega moc samowskrzeszenia tkwiącą w ciele Jezusa. Refleksja ta powinna być jeszcze usadowiona w tekstach *Katechizmu Kościoła Katolickiego*, gdzie jest mowa o unii hipostatycznej łączącej zmarłe ciało Jezusa z naturą boską Chrystusa.

Antropologia chrześcijańska rozwijana jest w też w kontekście tajemnicy wniebowstąpienia, które jest wewnętrznie zjednoczone z tajemnicą zmartwychwstania. Autor wskazuje na to, że w zasadzie treść zawarta w pojęciu wniebowstąpienia odnosząca się do natury ludzkiej Chrystusa jest identyczna z treścią zawartą w pojęciach biblijnych odnoszących się do tajemnicy zmartwychwstania. Mówią one o powstawaniu do życia i wywyższeniu. We wcieleniu natura ludzka Chrystusa wyszła z nicości mocą natury boskiej Chrystusa, drugie powstanie do życia dokonuje się już z udziałem natury ludzkiej i oznacza wchodzenie na poziom ponadziemski. Termin „wywyższenie” mówi o nowej jakości ciała ludzkiego (s. 101). Dzięki temu ciało ludzkie wchodzi w głąb misterium Trójcy, a jednocześnie w historii ludzkiej pojawia się człowiek z ciałem zmartwychwstałym. Rozpoczyna się nowy etap dziejów, w którym Bóg Trójjedyny jest zjednoczony ze światem w sposób istotnie nowy. Nowa jakość historii pojawiła się we wcieleniu; zmartwychwstanie jest drugim wywyższeniem dziejów ludzkości. Ostatecznie jedność Boga ze światem zostanie dopełniona w paruzji.

Eschatyczność dziejów ludzkości, rozpoczęta w zmartwychwstaniu Chrystusa, będzie dopełniona w paruzji, a obecnie rozwija się w śmierci poszczególnych ludzi, w ich wchodzeniu do chwały nieba. Wśród tych jednostkowych wydarzeń eschatycznych na czoło wysuwa się wniebowzięcie Maryi. Śmierć poszczególnych osób ludzkich oraz

powszechnie zmartwychwstanie na końcu czasów są najlepszą okazją do refleksji nad strukturą człowieka. Zajmuje się tym rozdział czwarty, w którym autor podejmuje dyskusję dotyczącą czasu zmartwychwstania poszczególnych ludzi. Przytacza wiele najwyższego lotu wypowiedzi teologów współczesnych oraz dokumentów Kościoła. Wynika z nich, że zagadnienie to powinno być rozpatrywane integralnie, zarówno w ujęciu odgórnym, z punktu widzenia beczasowości, jak i w ujęciu oddolnym, w ramach teologii historiozbawczej. Można dostrzec niekonsekwentną postawę teologów, którzy mieszają te dwie płaszczyzny i dwa ujęcia teologiczne.

Zasługą autora jest pozbieranie najważniejszych wypowiedzi na ten temat oraz takie ich uporządkowanie, które pozwala dostrzec dziejącą się żywą dyskusję, a nie tylko niezależne od siebie luźne wypowiedzi. W tej spójnej całości znajduje się odpowiedź na postawiony problem: tajemnica zmartwychwstania człowieka może być rozjaśniona przez ukazanie jej integralnie, w różnych aspektach. Trwająca obecnie dyskusja dostarcza informacji dotyczących struktury natury ludzkiej. Autor ukazał aktualną sytuację badań na ten temat. Z tego wynika, że pozostało jeszcze wiele do zrobienia. Sądzę, że punktem wyjścia do wszelkich rozważań dotyczących człowieka powinna być refleksja nad strukturą natury ludzkiej. W książce brak jest refleksji na temat ducha ludzkiego i jego związku z duszą i ciałem. Nie można tego uważać za mankament tej książki, jest to mankament całej teologii w całej jej historii, aż do dziś. Ten brak powinien być uzupełniony w przyszłości.

o. Piotr Liszka CMF

ANDREW CLAPHAM, SUSAN MARKS (red.), *Lessico dei diritti umani*, Milano 2009, pp. 528.

“Vita e Pensiero”, Wydawnictwo Katolickiego Uniwersytetu Najświętszego Serca Pana Jezusa w Mediolanie (Università Cattolica del Sacro Cuore), wydało tłumaczenie *Leksykonu praw ludzkich*, który w języku angielskim ukazał się w 2005 r. (*International Human Rights Lexicon*, Oxford University Press). Autorami haseł są Andrew Clapham oraz Susan Marks.

Andrew Clapham to profesor prawa międzynarodowego Graduate Institute of International and Development Studies w Genewie, który kieruje Akademią Międzynarodowego Prawa Humanitarnego oraz Praw Ludzkich w Genewie. Wcześniej był przedstawicielem Amnesty International przy ONZ. Opublikował m. in. *Human Rights in the Private Sphere* (Oxford University Press, 1993), *Human Rights Obligations of Non-State Actors* (Oxford University Press, 2006) oraz *Human Rights: A Very Short Introduction* (Oxford University Press, 2007).

Susan Marks od 2006 r. jest profesorem prawa międzynarodowego w King's College w Londynie. Wcześniej nauczwała na Uniwersytecie w Cambridge. Opublikowała *The Riddle of All Constitutions. International Law, Democracy and the Critique of Ideology* (Oxford University Press, 2000) oraz była redaktorem *International Law on the Left: Re-examining Marxist legacies* (Cambridge University Press, 2008).

Wręcz tchnie banałem stwierdzenie Wydawnictwa zamieszczone w oficjalnej prezentacji tej książki, że temat praw ludzkich „to jeden z najgorętszych i najbardziej dyskutowanych dzisiaj tematów”. Jeżeli więc Redaktorzy mają tak jasną świadomość wagi podejmowanego tematu, to tym bardziej trudno zrozumieć, skąd tyle poczucia spokoj-